

EYÜPSULTAN'DA CELİ SÜLÜS KUSAK YAZILAR

Dr. Süleyman BERK

1964 Bursa / İnegöl doğumlu. İlk, orta ve lise tahsilini İstanbul'da tamamladı. 1988 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Hattat Yusuf Ergün (Encincânî)'den, lise yıllarında başladığı sülüs-nesih meşkine, onun 1985 yılında vefatı ile Hasan Çelebi'den devam etti. Fakülte yıllarında Prof. Dr. Muhittin Serin'den rik'a meşketti. 1994 yılına kadar Diyânet İşleri Başkanlığı'nda ilçe Müftüsü olarak görev yaptı. 1994-2000 yılları arası görev yaptığı Atatürk Üniversitesi'nden istifa ederek ayrıldı. 1999 yılında Prof. Dr. Muhittin Serin'den "Hattat Mustafa Râkım'da Celî Sülüs ve Tuğra Estetiği isimli doktora tezini tamamladı. Sanat ve kültür dergilerinde yazıları yayınlandı. Bilimsel toplantılarda tebliğ sundu.

Türk-İslam kültürünün önemli belgelerinden Eyüpsultan'da mevcut, celi sülüs kuşak yazılara geçmeden evvel "celi sülüs" le alâkalı bilgi vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

"Celi" lügatte, iri, âşikar, büyük manalarına gelmektedir. Yazı ıstılâhında ise, bir yazı cinsinin meşk kaleminden daha kalın kalemle yazılan iri şekline verilen isimdir. Mesela, sülüs yazısı normal olarak 2,5-3 mm'lik kalemle yazılır; bu ölçüden sonra yazı celi olmaya başlar. Meşk kaleminin üç katı kalınlığa ulaşınca yazı artık celi olur ki, bu da takriben 9-10 mm. kalınlığa eşittir. Merhum hattat Necmeddin OKYAY (1873-1976) "kalem kalınlığı serçe parmağı kalınlığa ulaşınca yazı celi olur" demiştir. "Celi" kelimesi bir yazı cinsini değil, karakterini ifade etmektedir.

Hat sanatında kuşak yazı: Bir abideyi içerden yahut dışardan kısmen yahut tamamen kuşatan ve uzaktan okunabilmesi için "celi" olarak yazılan yazılar hakkında kullanılmaktadır⁽¹⁾. Kuşak yazılar genellikle, mermer veya çini üzerine uygulandığı gibi, iç mekânlarda sıva üzerine de yazılmışlardır. Kuşak yazılar, cami ve türbelerde Kur'an'ı Kerim'den münasip sûreler, kısmen yahut tamamen yer almaktadır. Bir - iki uzun âyetin, yahut sûrelerin kısmen yer aldığı kuşaklar da çoğunluktadır. Bunun yanında, Kasîde-i Bürde'nin yazıldığı kuşaklar da bulunmaktadır⁽²⁾. Yine kuşak yazılar, düzgün bir kanal şeklinde yazıldığı gibi çift satır olarak da yazılmışlardır. Bunun yanında, paftalı kuşak diye tabir edilen, duvarları çokgen yahut girintili-çıkıntılı yapılarda, harflerin köşe dönüşlerindeki çıkıntıyı gidermek için parça parça yazılan kuşaklar mevcuttur.

Eyüpsultan'da yukarıda belirtilen tarihlere uygun dokuz ayrı mekânda celi sülüs kuşak yazısı bulunmaktadır. Bunlar yapılış tarihlerine göre:

- 1- Sokollu Mehmed Paşa Türbesi
- 2- Zal Mahmud Paşa Camii
- 3- Lala Mustafa Paşa Türbesi
- 4- Siyavuş Paşa Türbesi
- 5- Mihrişah Sultan Türbesi
- 6- Şah Sultan Türbesi
- 7- Eyüpsultan Türbesi
- 8- Eyüpsultan Camii
- 9- Sultan Reşat Türbesi

Bu eserlerdeki celi sülüs kuşak yazıları dikkatle takip edilip incelendiğinde, celi sülüs yazının Osmanlı'da belli bir döneminin gelişim merhalesi de takip edilebilir. XVI. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar celi sülüs yazısının geçirdiği değişim ve gelişim açıkça müşahade edilebilir. Burada yazılarla ilgili değerlendirme celi yazının geliştiği dönem esas alınarak yapılmaktadır. Tabii ki her yazı döneminin özelliklerini taşımaktadır, her yazının kendi dönemine göre güzelliği vardır. Her dönemin güzellikleri toplanarak yazı, zirveye ulaştırılmıştır. Şimdi sırasıyla Eyüpsultan'daki celi sülüs yazılara geçebiliriz.

1- Sokollu Mehmed Paşa Türbesi

1568 tarihinde Mimar Sinan'a inşa ettirilen türbenin kubbe kasnağında, çini üzerine celi sülüs'le Bakara suresinin 255. âyetinin tamamı yer almaktadır. (Ayete'l-kürsî). Hemen ara vermeden Âl-i İmran suresi 18. âyeti, yine ara vermeden Zümer suresi 53. âyeti yer almaktadır. Kuşak satır nizamına göre yazılmıştır ve istifli değildir. Fakat bazı kelimelerde harfler istif şeklinde üst üste bindirilmiştir. Kimi kelimelerde de harfler seyrek denilebilecek bir halde satır şekilde tertip edilmiştir. Harekeler de seyrek olduğu gibi harflerin yapıları yanında hareke yapıları daha basit bir haldedir. Tezyini mahiyetindeki işaretler ise yok denecek kadar azdır. Dik harfler, özellikle elifler diğer harflere nazaran küt bir haldedir.

Bilindiği gibi celi sülüs, hattat Mustafa Râkım (1758-1826)'la gelişme yoluna girmiştir. Mustafa Râkım'a kadar celi sülüste istenen gelişme sağlanamamıştır. Harflerin yapısı basit kaldığı gibi, istifte de istenen güzellik yakalanamamıştır. Râkım, harflerin yapısını düzelttiği gibi istifte de güzellik unsurlarını yakalamıştır. Râkım, kalem kalınlığı ile harfin

Fotoğraf: 1; Sokullu yazı kuşağından görünüş (Fotoğraf Mehmed ÖZÇAY)

1) M. Uğur DERMAN, "Râkım'ın Celi Sülüs Kuşaklarına Dair" IX. Milletler Arası Türk Sanatları Kongresi (23-27 Eylül 1991 Atatürk Kültür Merkezi), Ankara Kültür Bakanlığı, 1995, c. II, s. 47a. Mlf. "Türk Hat Sanatı", Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı. Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1993, s.392; a. Mlf. Osmanlı Hat Sanatı. İstanbul Sakıp Sabancı Müzesi 2001, s. 34.

2) Kasımpaşa, Hasanpaşa Kışla Camii içi ile Ayasofya Şadırvanı üzerinde Kaside-i Bürde kuşağı bulunmaktadır.

3) Yazıyı yazanın ismi

Fotoğraf: 2; Lala Mustafa Paşa Türbesi yazı kuşağı (Fotoğraf Erman GÜVEN)

büyüklüğü arasındaki ölçüyü yakalamış, istifte harfleri yerlerine yerleştirmiştir. İstifte harfler birbirlerini kucaklamışlardır.

İşte Sokollu Türbesi yazılarında da Râkım öncesi celî sülüs yazının özellikleri görülmektedir. Harflerin yapısından başka harfler istifte dağınık durmaktadır. Kuşak sonunda tarih ve ketebe⁽³⁾ olmadığı için yazının kime ait olduğu şimdilik tespit edilememiştir.

2-Zal Mahmud Paşa Camii

Mimar Sinan eseri olan bu caminin kible duvarı pencere alımlıklarında çini üzerine satır nizamı içinde istifli celî sülüsle, Kur'an-ı Kerim'in son sûreleri olan, Felâk ve Nas sureleri yazılmıştır. Celî sülüs yazının gelişme dönemi öncesine ait bu yazılar da Mustafa Râkım celîsine göre basit kalmaktadır. Ancak, ilk dönem celî sülüse nazaran harflerin belli özelliklerini görmek mümkündür.

3-Lala Mustafa Paşa Açık Türbesi

1558 yılında Mimar Sinan tarafından yapılan türbe, dört sütun üzerine bir kubbeden oluşmaktadır. Kubbenin alt kısmında kuşak şeklindeki celî sülüs yazı, hattat Hamid Ayaç'a aittir. Bu yazı Eyupsultan külliyesinin 1950'li yılların ikinci yarısında yapılan restorasyonda Hamid Ayaç'a yazdırılmıştır. Ancak birkaç yıl önce yazıların tekrar varaklanması esnasında maalesef sanat özelliği bozulmuştur. Aslında bu yazı, bozulmadan önceki hali ile, Râkım mektebinin başarılı bir temsilcisi olan Hamid Ayaç'ın en güzel celî sülüs yazılarından. Satır şeklinde yazılan bu yazıda harfler gayet muntazam bir şekilde yerleş-

Fotoğraf: 3-4-5-6; Siyavuşpaşa Türbesi yazı kuşağının genel görünüşü ve detaylar.(Fotoğraf Erman GÜVEN)

tiildiği gibi istifte harfler birbirini kucaklamış bir durumdadır. Hareke ve tezyini işaretler de dengeli bir şekilde ve yoğun olarak kullanılmıştır. Burada Saff sûresi, 12. âyetinin sonu, 13. âyetin tamamı ile 14. âyetten bir kısmı yer almaktadır.

4-Siyavuş Paşa Türbesi

1582-1584 yılları arasında Mimar Sinan tarafından inşa edilen türbenin yazıları çini üzerine ve paftalı bir şekilde hazırlanmıştır. Üst kısma Rahman suresinin tamamı yazılmıştır. Bu kuşağın alt kısmında pencere üzerlerine ise sırası ile Bakara sûresinin 255. âyeti (Âyet-el Kürsî) diğer paftada Âli İmran sûre-

sinin 9. ayeti yazılmıştır. Giriş kapısı üzeri iç kısmında Zümer suresinin 53. âyeti bulunmaktadır.

Bu yazılar da Sinan yapılarında bulunan celî sülüsün Râkım öncesi örnekleridir. Henüz celî sülüs yazısının gelişmesi için iki asır gerekmektedir. Harflerin yapılarındaki olgunlaşmamışlık yanında istif, karmaşık ve girift bir haldedir. İstifte sükunetten ziyade bir sıkıntı bulunmaktadır. Yazılarda imza bulunmadığından şimdilik kime ait olduğu tespit edilememiştir.

5- Mihrişah Sultan Türbesi

1794'te inşa olunan türbenin iç kısmında pencere üzerinde çift paftalı kuşak şeklinde celî sülüsle Müлк sûresinin tamamı yazılmıştır. Kuşak sonunda "Ketebehu Mahmûd Celâleddin 1210" şeklinde imza ve tarih bulunmaktadır. Mahmûd Celâleddin celî sülüs'ünün özelliklerini bu kuşakta görmek mümkündür.

Mahmûd Celâleddin'in celî sülüs üslubu muasır, Mustafa Râkım üslubu yanında oldukça donuk ve kaba kalır. Celî harfleri tenâsübünde değildir. İstifte de harfler yalnız durmaktadır. Mustafa Râkım'ın celî harfleri ne kadar canlı ve ölçülü ise Mahmûd Celâleddin'in celî harfleri de o kadar cansız, donuk ve ölçsüzdür.

6- Şah Sultan Türbesi

1215/1800 tarihli bu türbenin iç kısmında paftalar halinde celî sülüs yazılar bulunmaktadır. Giriş kapısı üzeri iç kısmında pafta halinde Haşr suresinin ikinci ayeti, diğer paftalarda Zümer suresinin 73-75. ayetleri bulunmaktadır. Son paftanın altında "Ketebehu İsmail Zühdi" şeklinde imza mevcut, tarih mevcut değildir. Yalnız avlu kapısı üzerinde mevcut Yesarîzâde kitabesinde 1215 tarihi bulunmaktadır ki, bu yazılar da aynı tarihe ait olmalıdır.

Fotoğraf: 7-8; Mihrişah Sultan Türbesi genel görünümü. (Fotoğraf Mehmed ÖZÇAY)

Fotoğraf: 9; Pafta şeklinde hazırlanmış Mihrişah Türbesi kuşağından görünüm. (Fotoğraf Mehmed ÖZÇAY)

Fotoğraf: 10; Mihrişah Türbesi kuşağından sonu ve imza kısmı. (Fotoğraf Mehmed ÖZÇAY)

Fotoğraf: 11-12-13; Şahsultan Türbesi yazıları. (Fotoğraf Erman GÜVEN)

Fotoğraf: 14-15-16;
Eyüpsultan Camii mihrab
sofası, kuşak yazısının genel
görünümü ve yazı detayları.
(Fotoğraf Erman GÜVEN)

Bilindiği gibi İsmail Zühdi Efendi Mustafa Râkım'ın ağabeyi ve yazı hocasıdır. Ayrıca İsmail Zühdi, Hâfız Osman sonrası yazının mektep olmuş ismidir. Dolayısıyla hat tarihi açısından önem arz etmektedir. Bu türbede bulunan yazılardaki celî harfler, Râkım öncesi celînin önemli örnekleridir. Harflerdeki metanet ve keskinlik hemen dikkati çekmektedir. Ayrıca harflerin istifteki duruşları da aynı güzelliktedir. Önceki dönemlere nazaran istifteki rahatlık hemen göze çarpmaktadır.

7- Eyüpsultan Camii

Mihrap sofası ve minberin sağ ve sol kanatlarında celî sülüsle taş mahkuk el Ahzab 33/38-43. ayetleri bulunmaktadır. Yazı celî sülüsle bir gelişme gösteren Mustafa Râkım'ın hayatta olduğu bir dönemde yazılmış ve Râkım öncesi celî sülüs'ün güzel örneklerinden sayılabilir. Yazıda imza ve tarih bulunmamaktadır. Ancak dış kapıda bulunan talik kitabenin 1215/1800 tarihli olması bu yazıların da aynı tarihli olabileceğini gösterir. Eyüp caminin bu kuşağının zemini 1956-57 restorasyonunda Mimar Vasfi Egeli tarafından temizlenmiştir. Bu temizlemeden arta kalan bazı koyu renk parçalar harflerin kenarında bulunmaktadır. Bu temizlemeyi haber alan hattat Necmeddin Okyay (1883-1976) temizlemeyi yaptıran mimara "Siz Şişli caminin yazılarının zeminini boyamadınız, bu sizin eserinize kendi tercih ettiğiniz zevkinizdi, ancak eslâfın yazılarına müdahaleye hakkınız yoktur" şeklinde sitemde bulunmuştur*.

* M. Uğur Derman bey'den naklen.

8- Eyüpsultan Türbesi

Türbe yazıları çinilerin ait olduğu 18. yy. ile tarihlenebilir. Yazılarda imza olmadığından, türbe yazılarının kime ait olduğu şimdilik tespit edilememiştir. Türbede celî sülüsle çini üzerine Tevbe suresinin 72, 100, 117 ve 120. ayetleri fasıla verilmeden yazılmıştır.

Fotoğraf: 17-18-19; Eyüpsultan Türbesi kuşak yazısının genel görünümü ve yazı detayları (Fotoğraf Erman GÜVEN)

9 – Sultan Reşad Türbesi

Sultan Reşad'ın hayatta iken Mimar Kemalettin'e yaptırdığı türbe milli mimarlık akımının seçkin eserlerindedir. Türbe yazıları celî sülüs'ün tarihteki büyük ustası Sami Efendi (1838-1912)'nin önemli talebelerinden Ömer Vasfi Efendiye aittir. Türbe yazıları istif ve harf yapıları cihetiyle dikkat çekici güzelliğindedir. Sami Efendinin üslubunu talebesi burada aynen ortaya koymuştur. Kuşakta Fecr sûresinin tamamı yazılmıştır.

Fotoğraf: 20-21-22; Sultan Reşad Türbesi kuşak yazısının genel görünümü ve yazı detayları. (Fotoğraf Erman GÜVEN)

Fotoğraf: 20-21-22; Sultan Reşad Türbesi kuşak yazısının başlama ve imza kısmının bulunduğu son paftalrı. (Fotoğraf Erman GÜVEN)

Fotoğraf: 23; Sultan Reşad Türbesinin giriş kapısı üzerinde bulunan Celî Sülüs yazıları. (Fotoğraf Mehmed ÖZÇAY)

